

**Рецензія професора І. Патера на монографію
«Споживча кооперація України: від зародження до
сьогодення»**

**Споживча кооперація України: від зародження до
сьогодення / [М. В. Аліман, Л. Г. Войнаш, В. В.
Гончаренко, С. Д. Гелея та ін.]; за ред. С. Д. Гелея. —
Львів: Вид-во Львівської комерційної академії, 2013. —
976 с.; 650 іл.**

Тривалий час у вітчизняній науці проблеми теорії, історії та практики кооперації розглядалися фрагментарно, і такому унікальному явищу, як кооперація, надавалося другорядне значення. Майже повністю заперечувалася будь-яка роль цього господарського і соціокультурного феномена при розв'язанні економічних і соціальних проблем. У науці, політичній практиці та економічних перетвореннях спостерігалися загальна недооцінка ролі соціокультурних передумов в історичному розвитку, вузьке розуміння економічної демократії і духовних цінностей, які відкривають можливості якісних змін на основі еволюційних процесів. Нині дедалі більше усвідомлюємо, що проблеми українського кооперативного руху є надзвичайно актуальними, а справжньою кооперативною системою виступає дорадянська кооперація. Яскравим свідченням такого розуміння проблеми є колективна монографія вчених кафедри історії і політології Львівської комерційної академії та інших навчальних закладів країни „Споживча кооперація України: від зародження до сьогодення” за редакцією професора С. Гелея. В ній автори дали кооперативній науці, фахівцям кооператорам, керівникам господарських організацій, студентам вищих навчальних закладів та широкому загалу потрібні знання про сутність споживчої кооперації, її місце та роль в історичному й економічному процесі, розкрили основні етапи розвитку кооперативного руху та його вплив на господарське і суспільне життя країни. Вчені ґрунтовно дослідили організаційну динаміку, ідейні основи та національно-громадське значення українського кооперативного руху, цілями якого були соціальна справедливість, права людини, економічна незалежність.

В монографії зроблено окремий наголос на внеску кооперації в український національний рух та процес державотворення, прослідковано розвиток української кооперативної ідеї в контексті загальноєвропейського та світового кооперативного руху, суттєво доповнено наявні уявлення про традиції вітчизняного кооперативного руху.

Хронологічно праця охоплює період від середини ХІХ ст., тобто від моменту зародження кооперативної ідеї та створення перших кооперативних організацій і до відродження класичної кооперації в Українській незалежній державі. Вона складається з передмови, вступу, одинадцяти розділів (тридцяти параграфів) та післямови.

У вступі визначені актуальність теми і стан наукової розробки проблеми, поставлена мета та відповідні дослідницькі завдання, методологія і наукова новизна дослідження. Остання є очевидною, адже в монографії вперше в українській історіографії здійснено комплексний історико-економічний аналіз

здобутків і прорахунків в діяльності споживчої кооперації протягом другої половини XIX – початку XXI ст. ст.

Перший розділ присвячено історіографічному аналізу проблеми, в результаті якого зроблено висновок про те, що різні її аспекти досліджували десятки фахівців-істориків, економістів, соціологів, правників, які, як правило, уникали фактологічних помилок та застарілих теоретичних формулювань. Проте незважаючи на незаперечні успіхи вчених у вивченні кооперативної проблематики очевидна гостра необхідність узагальнити великий фактичний матеріал та розглянути історію української кооперації з позиції сьогодення.

Другий розділ монографії „Гене́за кооперативної думки” присвячено розгляду питань пов’язаних з виникненням кооперативної ідеї в країнах Західної Європи та в Україні. Із дослідження випливає висновок, що кооперативна думка формувалася насамперед під впливом найпопулярніших у XIX ст. соціальних вчень, а ідеологи кооперації розглядали кооперативні організації як добровільні самоврядні об’єднання людей, що прагнули не лише до задоволення власних матеріальних потреб, а й до утвердження високих морально-етичних ідеалів спільнот, до утворення шляхом кооперування населення справді вільного і справедливого суспільства. Стосовно розвитку кооперативної ідеології автори монографії стверджують, що українська кооперація не тільки засвоїла основні засади кооперативної теорії країн Західної Європи, а й відродила традиційні цінності національного способу життя.

У наступних третьому – десятому розділах у строгій хронологічній послідовності розглядаються передумови та специфіка створення перших кооперативних організацій на західно та східноукраїнських землях; прослідковується процес формування системи споживчих кооперативів (1890-1914 рр.), показано зростання числа кооперативних структур та створення перших кооперативних союзів. Відомо, що даний процес в значній мірі залежав від політики центральної та місцевої адміністрації. На західноукраїнських землях, де політичний режим був ліберальніший, кооперація досягла вагоміших результатів. Попри плани денационалізації й асиміляції українців, які виношували окупаційні режими, Польща все ж таки була європейською, парламентською, порівняно демократичною державою. Її кооперативний закон від 29 жовтня 1920 року дав можливість українцям створювати національні кооперативні спілки та інші об’єднання.

Автори справедливо наголошують на тому, що засадничі ідеї української кооперації переглядалися, доповнювалися новими положеннями, дотримання яких мало забезпечити адаптацію діяльності кооперативів до умов російської та польської державності, законів Австро-Угорщини та Румунії. Ідеологічна доктрина української кооперації передбачала орієнтацію на власні сили, перетворення кооперативів на незалежні організації, що забезпечували економічні основи самостійного розвитку нації. Саме тому українська кооперація була економічною основою державотворення в роки Української національної революції 1917-1921 років. Автори монографії переконливо доводять, що факт наявності національної економіки у формі „кооперативної республіки” став важливою зброєю у боротьбі за незалежність.

Аналізуючи велику кількість фактичного матеріалу, автори монографії стверджують, що споживча кооперація за роки радянської влади перетворилася на додаток до державних торговельно-виробничих структур. Державні органи втручалися у її діяльність, нав'язували різні завдання, встановлювали посадові оклади та штатні розписи.

Цінність фундаментального монографічного дослідження полягає не лише в суто пізнавальному аспекті. Вивчений і узагальнений історичний досвід підказує можливості вирішення сучасних проблем кооперативного будівництва. Йдеться, зокрема, про позитивне налаштування громадськості, довіру до колективних засад вирішення проблем життєдіяльності, створення специфічних соціальних характеристик інтелігенції, які дозволили б їй відіграти роль ідеолога й організатора кооперативного життя, подолання економічного опору з боку приватновласницького середовища, інші неприйнятні для кооперації тенденції.

В одинадцятому розділі „У міжнародному кооперативному русі” автори основну увагу зосередили на участі українських кооператорів у діяльності міжнародних кооперативних структур. Вони справедливо наголошують на необхідності проведення широких наукових досліджень, які дозволять на якісно вищому рівні формувати інтеграційну політику вітчизняної кооперативної системи та ефективніше визначати стратегію і тактику розвитку споживчої кооперації в умовах глобалізації. Реалізацію таких програм досліджень доцільно здійснювати спільно з європейськими кооперативними інституціями із залученням коштів технічної допомоги Євросоюзу.

Не буде перебільшенням сказати, що назване дев'ятсотсемидесяти сторінкове видання (113 друк. аркушів) має енциклопедичний характер. Воно містить величезний, в більшості своїй, вперше використаний фактологічний матеріал, оригінальні документи різних часів, біографічні характеристики найвидатніших кооперативних діячів, 650 світлин, 36 рисунків і 165 таблиць. Видання забезпечене іменним і географічним покажчиками.

Отже, монографічне дослідження „Споживча кооперація України: від зародження до сьогодення” відзначається високим науковим рівнем, добротною літературною мовою і оригінальним художнім оформленням. Це, без перебільшення – помітне явище у вітчизняній та світовій історико-економічній науці. Праця з користю буде використана науковцями, викладачами та студентами вищих навчальних закладів та кооператорами-практиками.

ІВАН ПАТЕР, доктор історичних наук, професор, завідувач відділенням новітньої історії інституту українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України.